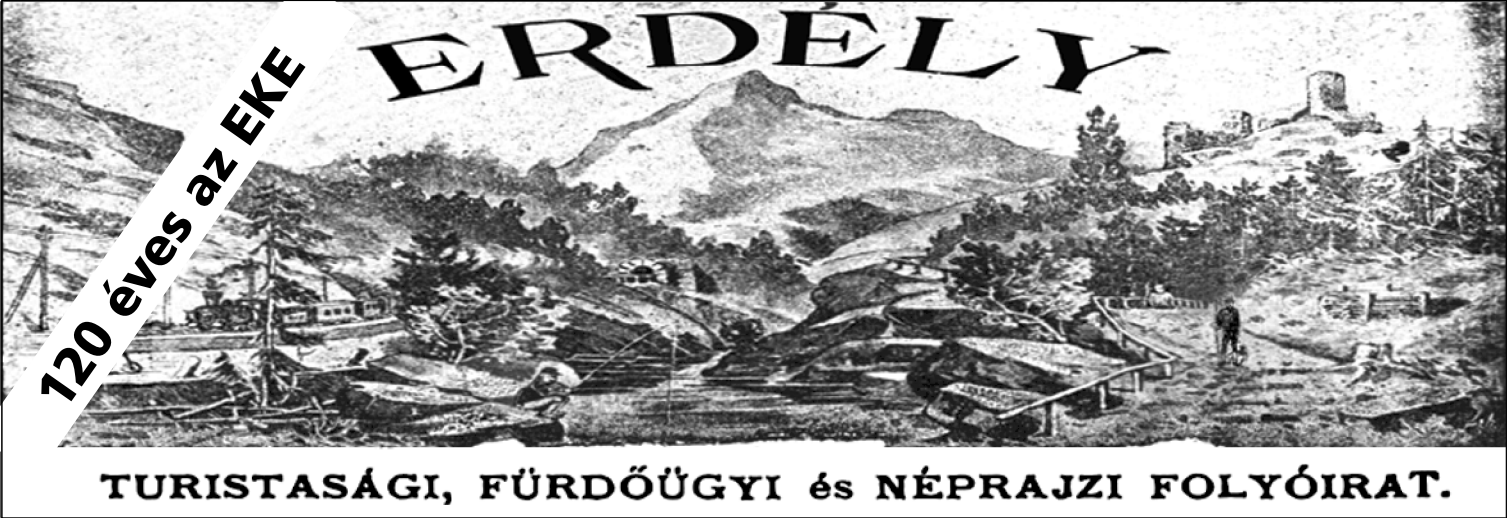

Erdély
ALAPÍTVÁ 1892-BEN
Új sorozat, 35. szám
2011/9.
Megjelenik havonta

Az Erdélyi Kárpát-Egyesület
– Kolozsvár 1891 Értésítője

Szerkesztők:
Tóthpál Tamás
(tothpaltamas@gmail.com)
Kovács Zsuzsa
Wanek Ferenc

Rododendronok, 30 cm-es gerincen és 500. túra

Félezredik túrámon vettem részt szeptemberben: a 499. volt 11-én a 2374 m-es Mija csúcs, majd az 500. szeptember 18-án a Lápos szoros.

HÁM PÉTER

Kevéssel reggeli fél hét után indulunk Szászfenesről (Kolozsvár) Lacival az erdélyi autópályán és 9.15-kor parkolunk le 500 m-re a Groapa Seacă menedékház alatt, ott, ahol a piros és sárga kereszt turistajel elindul a Pareng főgerince felé. Habár az eredeti terv a Jeges-, Zöld- és Cârja-tavak túrája lett volna, a vízszegény időjárási viszonyokat feltérképezve érdekesebbnek találjuk ezt tavaszra halasz-

tani, és a Cârja csúcsa felé haladunk, kitérők nélkül. Meglepetés: frissen nyíló rododendron. A Cârja és Mija sziklagerincének legalacsonyabb pontján érjük el a mellékgerincet. Laci megpróbál a matematikai gerincet követve a Cârja felé kimászni, de az omladékos kőzet miatt visszafordul. A kitett, sziklás gerinc a Mija felé nem okoz problémát és nemsokára a Mija déli, 2374 méteres csúcsáról bámuljuk a tájat, a Transzparing utat, a Kapacina-, Latorka- és Lator-havasok mögött a Koziát, a Fogarast, északra a Surjánt, nyugatra a Retyezát csúcsait tudom kiolvasni egytől egyig. A Mija déli és középső csúcsa között a gerinc egy adott ponton 30 cm szélesre szorítko-

zik, úgy, hogy a bal lábam alatt a Mija-tavat, a jobb lábam alatt a Jeges-tavat láthatom. A Mija északi csúcsáról előbb görgetegen, majd törpefenyvesben, áfonyáson, rododendron mezőn, málnásban, majd erdőben ereszkedünk az esztenához, ahol a Cigány gerincen, a régi piros kereszt útján érjük el a Petrozseny–Groapa Seacă műutat. 8.10-kor indulunk hazafelé és pontosan 3 óra elteltével érkezünk Szászfenesre. (Fotók: <http://tinyurl.com/hampetermija>)

Az Ilosvai hegység (román megfelelője nincs) egészében nem léteznek turistautak, pedig a Lápos szoros igencsak bővelkedik turisztikai látványosságokban. Mivelhogy tavasszal a

szoros keleti végeit már megismertem (lásd <http://tinyurl.com/hampeter-lapos-01>), most a szoros szép kilátókkal tűzdelt közepső vidékére esik a választás. A nagybányai EKE négy fős csoportjával a Salnița hídjától előbb a Custura Cetățelei sziklás gerincét járjuk végig (másfél óra). A tetőn, az 500. túranapom alkalmából egy üveg 3 puttonyost is elfogyasztunk. Ugyanakkor ez volt a 100. Keleti-Kárpátok túráim (Szigethegység és Bán-sági hegyvidék 226, Déli-Kárpátok 94, Északi-Kárpátok 22, Alpok 37, Balkán 16, más 5). Újra a Salnița hídjától indulunk útnak, és Dealu Corbului szórványtelepülés vidékén előbb a Váltori vízesés környékét, majd

a Cetatea Dealu Corbului kilátópontját keressük fel. Szép patak-kanyar panoráma, a Crna gora-i (montenegro) Rijeka Crnojevicara hasonlít (lásd: <http://tinyurl.com/hampeter-crna-gora>). Kerülővel, a takaros falu központja felé kanyarodva fordulunk vissza a Salnița hídjához, időközben a Piatra Ciutei kilátóját is megtekintjük. Legalább olyan szép, mint az előző, a folyó a lábunk alatt fordul vissza hajtűben, a reggeliben meglátogatott „Custura Cetățelei”-t megkerülve. Hazatértemkor Melinda meglepetés-tortával fogad, rajta a gyertyák 500-ast jelképező formában. Köszönöm szépen! (Fotók: <http://tinyurl.com/hampeter-lapos-02>)

A Természet Kalendárium

Vándormadarak hava (IX. 21–X. 20.). A Nap a Mérleg jegyébe lép. Rovatunk az év különböző hónapjainak, évszakainak közvetlen környezetünkben észlelhető sajátos természeti jeleit térképezi fel. Ebben a hónapban a vadon termő növények őszi terméseire figyelünk.

GOTTWALD MÁRTA

„Aztán pedig, kedves kalendáriumolvasó, ha azt hiszed, hogy a kilobbanó verőfény az október sarába fullad, vedd kezedbe a szőlőfürtök hamvas gerezdjét, ízleld meg a húsos körték illatos zamatát, s bennük meg fogod találni az éltető napsugár csodás átalakulását, mert semmi sem vész el a természetben, csupán átalakul...”

Xántus János *A természet kalendáriumában* oly gyönyörűen tálalja az érett gyümölcsök zamatát, hogy szinte érezzük a csalogató illatot, máris indulnánk szüretelni. Azonban Vándormadarak havában (szept. 21–okt. 20.), simogató napsütésben nemcsak a hozzáértő kezek hosszú nyári, verejtékes munkájával és fáradhatatlan kitartásával termelt zamatok részesei lehetünk. A természet bőven kínálja az anyaföld változatos – népdalokat és költőket ihlető – terméseit. Felgyorsult életvitelünk, számos teendőnk mellett jó lenne időt és energiát „lopni” kedvességüket megcsodálni, hasznukat megismerni és megbecsülni. Motorizált világunkban ne úgy menjünk el az „aszfaltból ki-növő” fa mellett, hogy pillantásra sem méltatjuk, de őseinkhez hasonlóan, értékeljük a téli pihenőre készülő „alma mater” – tápláló anya-gyümölcszeit. Mert ha figyelmesen járunk a város ösvényein is, akárcsak az erdőn-mezőn a vetkőző növények, álom-

ba merülésük előtt, ezernyi titkot árulnak el kíváncsi tekinteteinknek.

Melius Pétert idézhethetném *Az fáknak, füveknek nevekről, természetekről és hasznairól* című, a XVI. században írt könyvéből: őseinknek az időtájt jó lehetőségük volt a „fáknak, füeknek(!) megmondhatatlan sokféle gyönyörűsége voltával” foglalkozni, „melyekkel az embereknek nemcsak testek tápláltnak, hanem szemek is tekintettel gyönyörködnek, és ha betegségek történnek, orvossággal testeket gyógyítanak.”

Nézzük legelőbb a „rózsák hamupipőkéjét”, az útszélén ácsorgó vadrózsát, melyről hosszú időn át megfedkezett a háládatlan ember. A vele rokon nemes gyümölcsfák, az alma, körte, szilva már rég kedvencünk, a nemes rózsák pedig írók, költők ihletői. A régmúlt idők orvossai időszámításunk első századában már gyógyszerként ismerték a rózsafélék (Rosaceae) családjába tartozó „kutyatövis bokrot”. Gyakori erdőkben, főleg azok szélén, irtásokban, legelőkön, kaszálókon, szántóterületek szélén, bokros napsütötte helyeken. Igen kedveli a meszes talajt. Két-három méter magasra növő, indás szárát sűrű, horgosan görbült tüskék borítják, melyek, ha nem vagyunk kellő óvatosak, gyakran megszúrják kezünket. Májusban virágzó rózsaszín-fehér, megtermékenyített virágaiból képződött, hibásan neve-

zett bogyoí nem igazi termések, ezek húsos része a virág vackából származó védőburok. A csipkebogyó szó azonban annyira meghonosodott nyelvünkben, hogy kiirtása teljesen felesleges kísérlet lenne. A 2–3 cm hosszú, tojásdad alakú húsos átermés belsejében számos apró, szörképlettel borított sárgás aszmag-terméske van, ezek nehezítik meg feldolgozását és teszik kellemetlenné nyers fogyasztását. A kezdetben sárgáspiros bogyók sötét vörösre érnek, barnás árnyalatuk elárulja: itt van szüretük ideje. Ilyenkor tartalmazzák a legtöbb C-vitamint (aszorbinsavat) az összes vad és kerti gyümölcsök közül, tízszer többet a citromnál. Az első hóharmat után a legalkalmasabb szedni, majd feldolgozni vagy szárítani, különben nem lehet tárolni, mert megpenészedik. Változatosan hasznosíthatjuk. A dércsípte bogyók puhák, és lekvár készítésére alkalmasak. A lekvár pikáns ízénél fogva nemcsak sütemények, fánkok, kenyér vagy kalács kitűnő ízesítője, hanem különböző mártások alapanyaga, adható vadhúsok mellé önállóan is. Csipkebogyómártás készíthető néhány kanál lekvár, egy evőkanál mustár, fél citrom leve és három-négy evőkanál bor elegyítésével.

A gyógytea influenzás időszakban, meghűléses megbetegedések idején rendszeresen fogyasztandó. Egy teáskanál bogyót szobahőmérsékleten 200 ml vízben 4–5 órát (egész éjszakát) áztatunk, majd nem fém szűrővel leszűrünk. Így őrzi meg a legtöbb C-vitamint, mely – ellentétben más gyümölcsökkel, zöldségekkel – változatlan marad a tárolás során!

Leggyakrabban tea és lekvár készül a hecserliből

Már az ókori népek is felismerték a hecserli gyógyító hatását, főként a sorvadásos betegségek ellen. A bogyókban található C-vitamin fokozza a szervezet ellenállókéességét, a flavonoidok gyulladásgátló és antibiotikus immunerősítő hatást fejtenek ki, a pektinek pedig segítik az emésztést. Ismeretes gyógyhatása bélhurut és hörgőhurut esetén, vese- és hólyagbántalmakra, gyenge vizelethajtó, emésztésserkentő. A szárított csipkebogyót ízjavító hatása miatt gyógynövény-keverékekben, gyümölcssteakban széles körben alkalmazzák.

A hecserli gyógyító hatását nemcsak az ember, hanem a tisztásokon élő madarak, az erdeinkben élő nagyvadak is használják. Elsősorban a medve és a

szarvas keresi fel a fagyok beállta után a messziről pirosuló csipkebogyó cserjéket.

A vadrózsa magvaiból nyert olajat a kozmetikai ipar használja a bőr regenerálását szolgáló készítményekben.

A bibliában a csipkebokor Mózes elhívatását jelképezi. A középkorban a lángoló csipkebokrot Mária jelképeként tekintették, aki érintetlenül lett Isten anyja, ezért a barokk művészetben az égő csipkebokor a szeplőtelen fogantatás jelképe.

Krizsa János népköltészetünk ragyogó gyöngyszemeit gyűjtötte össze *Vadrózsák* címen, Grimm-mesékben gyermekirodalmunkban is találkozhatunk Csipkerózsika álmát őrző, tövises bokorral, melyen csak a varázserejű lovag tud áthatolni.

Tulogdy János 120 éve született

WANEK FERENC

Kerek évfordulója van az idén Tulogdy Jánosnak, a tudósnak, a földtudományok doktorának, a neves középiskolai és egyetemi tanárnak, a repülősport hazai úttörőjének, a hazai természetvédelem előharcosának és nem utolsósorban a neves természetjárónak. Földrajztanárok nemzedékei kerültek ki a keze alól, akik tudását, szellemiségét fákllyavívként vitték tovább. Egykori tanítványai ma is nagy szeretettel, tisztelettel és hálával emlékeznek csendes, fegyelmezett, szívós akaratú, de szelíd természetű mentorukra, aki nemcsak szakmát tanított, de emberségre, természetszeretetre, nyitottságra és sokoldalúságra nevelt.

Tordán született, 1891. október 12-én, kereken 120 évvel ez előtt. Édesapja a kolozsvári Mezőgazdasági Akadémián tanított, ezért költözött fel a család Kolozsvárra. Az ifjú Tulogdy János összes iskoláit a Farkas utcai Református Fiúgimnáziumban végezte, ahol ma emléktábla jelzi, hogy később, ugyanott majdnem 30 éven át oktatott. De ne vágjunk a dolgok elébe, vegyük sorjába élete nagy fordulópontjait, melyek szakmai és emberi vonásait alakították.

1909-ben érettségizett, beiratkozott a Ferenc József Tudományegyetem Természettudományi Karára, hol tanárai közt találjuk Szádeczky-Kardoss Gyulát, aki meghatározó volt Tulogdy János szakmai és emberi fejlődésére. Emlegette is később sokszor professzorát, tanárként is, magánemberként is. Szádeczky is kiszemelte a fiatalembert, s utolsó évesen – mint ösztöndíjas diákját – gyakornokként alkalmazta. Fényes egyetemi és földtudományi karrier perspektívája állott a tanárjelölt Tulogdy János előtt. De közbeszólt a történelem. Kibört az első világháború, s ő, hazájával szemben érzett kötelességből 1914. augusztus 1-jén önkéntesként hadba vonult. Ennek azonnali sajnálatos követke-

ménye az volt, hogy 1915. április 9-én Galíciában megsebesült (golyót kapott a combcsontizületébe). Felépülése közben, 1916-ban tanári vizsgát tett, majd katonai szolgálatát irodai munkával folytatta. Az összeomlás évében, 1918. augusztus 31-én felmentették a katonai szolgálat alól, hogy helyettes tanári állást foglalhasson el egykori iskolájában. Itt 1921-ben megszerezte a rendes tanári kinevezést, és folyamatosan itt tanított 1945-ig. Közben 1925. október 17-én földtanból, ásványtanból és földrajzból dok-

tori diplomát szerzett Budapesten, de Erdélyben nem volt már akkor egyetem, ahol felkészültségét megfelelő szinten kamatoztatni tudta volna.

Így hát oktatta a nebulókat, repülőkört szervezett, részt vett a turista közéletben (az Erdélyi Kárpát-Egyesület titkára, alelnöke, szakosztály elnöke, az *Erdély* című turista-lap szerkesztője), kirándulásokat vezetett, az EKE és az Erdélyi Múzeum-Egyesület keretében előadásokat tartott, természetjárással kapcsolatos cikkeket, tankönyveket és tudomá-

nyos dolgozatokat írt, egyszerűen a történelmileg adott feltételek között nevelt és alkotott a legnemesebb értelemben. Kíváncsisága, természetjáró láza messzire is elhajtotta. A nyári vakációi alatt utazott és gyalogolt Olaszországban, Svájcban, Franciaországban és Ausztriában (vagyis az Alpokban), bejárta Kalotaszeget, az Erdélyi-szigethegységet (különösen kötődött a Tordai-hasadékhöz és a Révi-szoroshoz), a Balaton-felvidéket, a Salgótarjáni-bányavidéket, Aggtelek karsztvidékét, a Radnai-havasokat és Székelyföldet, nagy anyagi áldozattal utazott léghajóval (Zeppelin) a megtörpült Magyarország felett, s amikor csak rövid időt tudott magának szakítani, járta Kolozsvár környéke kirándulóhelyeit.

1943-tól kinevezték egyetemi magántanárnak a visszaköltözött Ferenc József Tudományegyetemen, így annak utolsó két évi működése alatt (1943–1945) Erdély földfelszín-alaktanát tanította, 1945 februárjától már nyilvános rendkívüli tanárként. Az alakuló Bolyai Tudományegyetemen (akkor még nem viselte e nevet) 1945 szeptemberében nyilvános rendes tanárnak nevezték ki a Földrajz Tanszékre, melyet nyugdíjazásáig (1958) vezetett.

A második világháború befejezését követően is aktívan részt vett az erdélyi turistamozgalomban. Erről a korról éppen az Erdélyi Gyopár legutolsó számában (21/4.) olvashattunk jól dokumentált írásban, Lukács József tollából. Az ifjú, tehetséges helytörténésznek egy megállapítása azért finomításra szorul. Ő az írott dokumentumokat kimerítőnek és teljes értékűnek vette, a kort és szellemét (a proletárdiktatúra kezdeti éveit) nem érve meg, olyan képet alakított ki magának és tett közzé, mintha az EKE-ből (már akkor is felsőbb szorításra) alakult ENKE (Erdélyi Népi Kárpát Egyesület) vezetői megelőzték volna a romániai turista szervezetek államosítását. A szerző nem számolt azzal, hogy erősen gyakorlatban volt a szóbeli uta-

sítás, aminek írott nyoma ugyan nem maradt, de annak ellenállni akkor öngyilkosság volt. Így írásból a turista mozgalom egykori, becsületes vezetőire az az árnyék vetült, hogy önfeladásal megelőzték az országos rendeletet, mintegy elébe mentek a szervezeti önfelszámolásnak. Holott ez a kort megélt emberek számára egyértelműen nem így volt. Ezt a pontosítást nemcsak Tulogdy János (az ENKE alelnöke volt) vagy Vámszer Géza, de egy áldozatul esett természetjáró nemzedék minden becsületes tagja erkölcsi védelmében meg kell itt tenni.

Tulogdy diákjaival (hadi sebesült lába egyre romló állapota ellenére) is gyakran járt te-repre. Vitte őket Kalotaszeg tájaira, a Révi-szoroshoz, de leggyakrabban a Tordai-hasadékbba, melynek keletkezéséről egy később publikált elméletet is kidolgozott.

Tulogdy János hátrahagyott irodalmi munkásságából itt két könyvet emelnék ki: a *Természetjárók* könyvét (1959), melynek nagyon sok értelme ma is élesen aktuális, és a *Földrajzi kislexikont* (1976), melyet két volt tanítványával (Madarász Antal és Balázs Árpád) tett közzé, akkori diákok, tanárok, természetjárók és közemberek nagy segítségére.

Hosszú kort megélt. 1979. október 1-jén hunyt el Kolozsvárott. Sírja a Házsongárdi temetőben van, emlékkövét sajnos egy idei nyári vihar erősen megrongálta. Emlékezetén azonban nem csorbit az idő. Tiszteletére volt tanítványai, szakmai követői 2008-ban, halála 40. évfordulója közeledtével méltó kivitelezésű emlékkötetet állítottak össze (*Tiszteletkötet nemzedékek mentorának a jeles természettudós, Tulogdy János emlékezetére*). Most pedig szakmai és civil szervezetek összefogásával arra készülünk, hogy december 17-én konferenciával adózzunk e kiemelkedő tudós, pedagógus, természetjáró és ember emlékének.

Restitutio

■ Rovatunk célja ily módon „visszaszolgáltatni” olvasóinknak az egyesületünk hajdani hírlapíróinak, avagy a turistatársadalom más nagyjainak ki nem adott, vagy az egykori *Erdély folyóirattól* eltérő nyomtatványban megjelentetett írásait. Az idei Tulogdy János-évforduló kapcsán Tulogdy János *Tordai hasadék* című előadásából közlünk egy részletet, mely az EME 1938. augusztus 28–30-án, Tordán tartott XV. vándorgyűlésén hangzott el, és a vándorgyűlés emlékkönyvében közöltek. Az EKE-Kolozsvár 1891 az idén október 15-én tart koszorúzással egybekötött Tulogdy János-megemlékeztetést emléktáblájánál, az ótordai református templomkertben.

A Tordai hasadék (részlet)

DR. TULOGDY JÁNOS

(...) Mikor Torda felől jöve a menedékház gyönyörű völgykatlanának peremére ér a természetjáró, előtte a maga fenséges nagyszerűségében bontakozik ki a hasadék szépsége. Az EKE menedékházban tartott pihenő után végigsétálva a kényelmes ösvényen, a hasadék lépcsőiről-lépésre változó szépségeit szemlélhetjük, kitűnő forrásvizeivel olthatjuk szomjunkat, meglátogathatjuk a Balika barlangokat, többi barlangját, felsétálha-

tunk a Királyerdőre a kápolnához, hogy a majdnem egész Erdélyre kiterjedő kilátásban gyönyörködjünk. Amikor fenn a tetőn a hasadék peremén, a Patkós-kővön megállva letekintünk a hasadék szédületes mélységeiben kanyargó Hesdáttra, vagy szomjunkat a Túr-peterdi út melletti Szent László forrás vizével üdítjük fel, felelevenedik lelkünkben a Szent László mondakör, melyet a nép lelke alkotott ezen a gyönyörű vidéken. Igazat adunk dr. Herrmann Antalnak, aki szerint „a monda a tájék lelke”.

A komoly, vizsgálódó szemű természetjáró lelki emlékeinek tárházát gazdagon gyarapíthatja és sok értékes természetrajzi megfigyelést végezhet a hasadékban és környékén. A hasadék előtt a porfír kőzetben szép kalcedont, a Vigyázókő melletti gipszbányában szép gipszkristályokat és alabástromot, a mészkőben ritkán kővületeket is gyűjthet.

A hasadék növényvilágát Nyárády tanulmányozta leg részletesebben, s arról könyvet fog kiadni. Az ő vizsgálatai alapján tudjuk, hogy a hasadékban 964 virágos növény és páfrány és 63 fa, cserje él. Ezek között összesen 47 új faj, keverékfaj, fajváltozat van. A Tordai hasadék a Mezőség és a Bihari hegycsoport találkozásánál van, így növényzetében 790 mezei, 172 hegyvidéki és 2 alhavasi növény azonosítható. A hasadék Torda felőli oldala melegebb, ott a tölgy az eredeti erdőt alkotó fa, peterdi oldala a hidegebb, itt a régi bükkösök maradványai vannak. A hasadék Túr felőli baloldala naposabb, itt szárazságot tűrő, az ellenkező oldal árnyékosabb, itt az árnyékot,

nedvességet szerető növények élnek. Növényei között legritkább az Allium obliquum nevű hagymaféle, ez jégkorszaki maradvány és csak Turkesztánban él még. A Ferula Sadleriana pedig a Kárpátok ívén belül csak a Pilis és Bükk hegységben virít. Érdekesebb növénye még a ritka tiszafa fenyő, melynek 21 sötétzöld nagy bokrárt lehet a baloldal hozzáférhetetlen szikláin látni. A vadon termő jőféle szőlő a hasadék alsó nyílásánál a szindi oldal bokros lejtőjén terem. Havasi gyopár nincs a hasadékban. A hasadék állatvilága is nagyon érdekes, de ez még nincs olyan rendszeresen felkutatva, mint növényzete. Péterfi István főként a lepkéit gyűjtötte, dr. Ferenczy Sándor pedig gerinces állatait. Mint érdekességet megemlíthetjük, hogy a keresztes vipera ritkán látható a mészkői nyílásnál. E sorok írója 1938 nyarán a kis Balika barlang alatti napsütött sziklákon több példányban látta a fali gyíkot (Lacerta muralis). Eddig ez innen nem került leírásra. Elvadult házi galambok a nagyobb barlangok nyílása közelében fészkelnek. Ugyancsak fészkel

itt a kövi rigó. A szirti sasnak két fészket lehet látni a Porlik-barlang nyílása felett. Legritkább madara a gyönyörű kis hajnalmadár és a bajuszos sármány. Az emlősök közül a nyest a legérdekesebb és a barlangokban meghúzódnak denevérek általánosan ismertek.

A hasadékot, amely nemcsak természeti szépségeivel, hanem ritka növényeivel és állataival is világhírré tett szert, a minisztertanács 1938. április 8-án természeti emlékek nyilvánította a Borza Sándor egyetemi tanár elnöklete alatt működő Erdélyi Természetvédelmi Bizottság előterjesztése alapján. Nem szabad tehát a hasadék szikláit, barlangjait, a menedékház melletti lugasokat, a tetőn épült kápolna falát a kirándulóknak nevéik felfirkálásával, bevésésével elrontítani, bemocskolni. A növényeket és állatokat kímélni kell: virágjait tépni, növényeit kiasni, állatait életükben háborgatni és csendjét zavarni szentgőtörés. Így lesz a Tordai hasadék és környéke – a Mindenható e csodás alkotása – a maga természetes állapotában a természetjárók temploma.

Kolozsvár környéki kirándulások geológus szemmel

Sósziklák felett Kolozsvár területén

WANEK FERENC

A mai Kolozsvár területe kelet-nyugat irányban hosszasan elnyúlik a Kis-Szamos völgye mentén, Szamoszentmiklós és Szászfenes között úgy, hogy ma-holnap mindkettőt, sőt az azon túli településeket is magába olvasztja. Ezen a területen belül igen változatos földtani képződményeket találunk. Egy azonban közös: minden itteni képződmény földtörténeti szempontból nagyon fiatal. Mai tudásunk szerint a Föld kora négy és fél milliárd év. Kolozsvár mai területének felszíni képződményei (a negyedidőszaki folyami üledékeket és a lejtőképződményeket leszámítva) mind 35 millió és 11 millió évvel ezelőtti időközben születtek. Nem kell nagy matematikusnak lenni, hogy megértsük, bizony ez a Föld tisztes korának még távolról sincs az egy százaléka. S mégis, ez alatt a kurta 24 millió év alatt ezen a területen többször váltakozott a tengerfenéki és a szárazföldi környezet. Uralkodott itt trópusi és mediterrán éghajlat, sőt az utóbbi közel kétmillió év alatt ezen a területen többször váltakozott a tengerfenéki és a szárazföldi környezet. Uralkodott itt trópusi és mediterrán éghajlat, sőt az utóbbi közel kétmillió év alatt ezen a területen többször váltakozott a tengerfenéki és a szárazföldi környezet. Uralkodott itt trópusi és mediterrán éghajlat, sőt az utóbbi közel kétmillió év alatt ezen a területen többször váltakozott a tengerfenéki és a szárazföldi környezet.

Utoljára vulkáni hamuszórások nyomai után kajtattunk a Kolozsvárt övező dombokon. Most földalatti sóhegyek nyomába indulunk.

Kolozsvár aljzatának földtani felépítésében van egy érdekes, a szakembernek nagyon feltűnő kettéoszlás. Amíg a fallal körülvett középkori városrésztől nyugatra enyhén északkelet felé megdőlt táblás rétegszerkezetet találunk, addig attól keletre redőkbe gyűrt szerkezetek uralkodnak. De nem csak ennyi a különbség. Nyugat felé vannak a régebbi (eocén–oligocén–koramiocén) képződmények, a középső-miocén csak éppen megjelenik a dombtetőkön, azaz az erózió pusztítása következtében csak ott maradt meg (a korábbi számunkban tárgyalt Dési Tufa Formáció képviselőjében), addig keleten ezek már fiatalabb rétegekkel vastagon befedve a mélyben húzódnak. A két elütő szerkezetű és korú egység közötti ha-

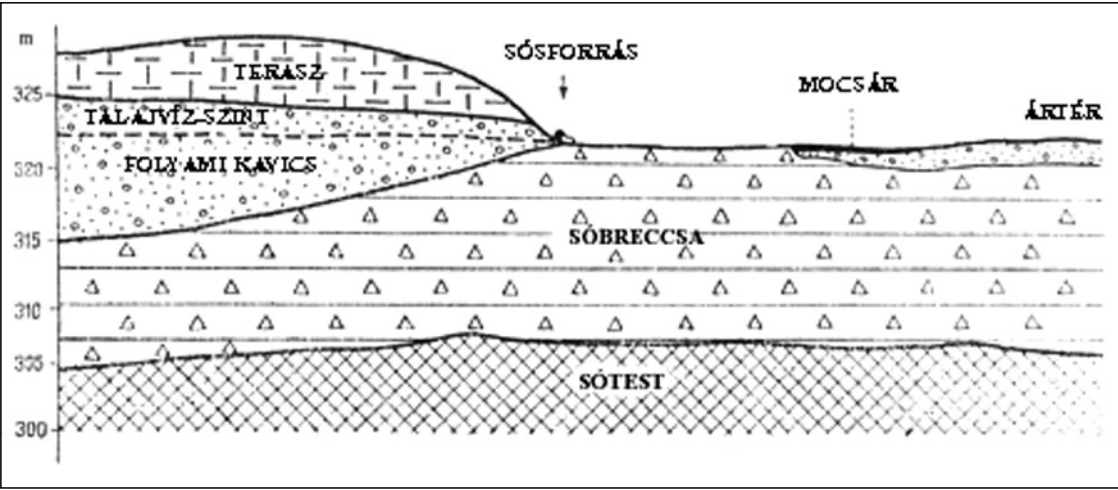
tár a Fellegvár keleti lába előtt, nagyjából a Főtért az állomással összekötő útvonal, és annak képzeletbeli meghosszabbításai mentén húzódik. Ez a vonal egyre inkább egy nagy léptékű, oldalelmozdulásos törésvonalnak bizonyul. Amíg a Fellegvár tetején a Dési Tufa Formációt csak alapozási munkálatokban, kis feltáratásokban, addig a Szamos-híd melletti fúrásokban csak az azt vastagon fedő rétegsorok tetejét harántolták.

Nos, az általunk most keresett só is fiatalabb, mint a Dési Tufa Formáció, és csak a város keleti felében, mélyen a felszín alatt húzódva azonosítható. Csak ott kerülnek felszínközbe, ahol a gyűrődések felfelé ívelő részét (szaknyelven: a redőboltozatot) tapasztaljuk. Ott is jobbra csak a felszínre törő vizek hozzák jelenlétük hírét. Hogyan? Hát e vizek sótartalmát a változó vastagságú és mélységű sótest szolgáltatja.

Jól gondolja a kedves olvasó, ha az elmondottakat összeköti a Szamosfalvi sósfürdővel. Erről (vagy erről is) van szó. No meg a Györgyfalva–Pata-rét–Dezmer háromszögben megjelenő sósforrások, sókivirágzások területéről, melyekről a következő részben szólnunk majd. Tehát irány ma a Szamosfalvi sósfürdő, mely a kolozsváriak reményei szerint hamarosan felújul.

Ez a kirándulás jó alkalom, hogy kicsit a tudomány történetébe is bevilágítsunk. Fogjuk még ezt tenni, hiszen okos emberek azt mondják, hogy egy tudomány történetének ismerete egyenlő a tudomány ismeretével. Van benne valami!

Szamosfalva határában időlen idők óta ismertek voltak a sósforrások, de tudományosan csak a 19. században kezdtek velük foglalkozni. Előbb több sósforrás-leltárban jelentkeztek az itteni sóskutak, sósforrások. Ezen azért nincs mit csodálkozni, mivel régebben ezek királyi tulajdonban voltak. Ugyan a környék lakói részesülhettek bizonyos mennyiségű sósvízben (azzal főztek!), de a források és kutak felügyelet alatt álltak, s mindenki a kijárási adagját időnként megkaphatta. Az utolsó ilyen, már nyomtatásban közölt sóskút-összeírások tudományos célokat is követtek, ezek a 18. és 19. századból valók. Ugyanez az ásványvízfürdők (így a sósfürdők) fellendülésének időszaka is. Egyre-másra épültek ki Erdély-szerte is a fürdők, fürdőhelyek. Ez a hullám ezt a térséget is – bár szerényebben, de – érintette. Koch Antal

A Veronica Geamănu által megrajzolt, Artemiu Pricăjan (1985) által közölt földtani szelvény a Szamosfalvi-sósfürdő aljzatáról, enyhe módosítással.

kolozsvári egyetemi földtantanár volt, aki a mai szamosfalvi fürdőtől északkeleti irányban, a Szamos közelében (1884-ben) említett egy kezdetleges, kevesek által látogatott sósfürdőt, melynek környékén a sós mocsarak szabad víztükrű területeiről kollégája és barátja, Entz Géza biológus nagyon érdekes mikroszkópos átlátvilágot gyűjtött be. Néhány évvel később (1887-ben), az erdélyi ásványvízfürdők kiváló ismerője, Hankó Vilmos tudósította a tudományos világot a Csont-hegy lábánál (a szamosfalvi állomástól délre) lévő, már tükörfürdővé alakított medencéjű, bővízű sósforrásokkal táplált, korszerűbb sósfürdőről. A források vizeinek elemzését is közölte. Mindkét fürdő feledésbe merült. Az elsőnek helye is csak hozzávetőlegesen pontosítható, de a másodiké is nehezen azonosítható. A területet ma másra használják.

A huszadik század első évtizedeiben egy fiatal, ambiciózus orvos, Dominic Stanca, felismerve a sósvíz gyógyhatását, rendszeresen kutatta a Kolozsvártól keletre eső terület sósforrásait, hogy azokat terápiás célokra hasznosítsa. Úgy akadt a Gorgan-domb lábánál egy sor nagyhozamú, erősen sós vizű forrásra. Itt fekszik a mai Szamosfalvi sósfürdő, melynek kiépítése az említett Dominic Stancának köszönhető. A Gorgan-domb nem egyéb, mint a Kis-Szamos egy terasz-szigete a mocsaras ártéri síkon. A források sorban, ennek a terasznak a peremén törnek a felszínre. Stanca doktor az 1920-as években, anyagi erőforrásait is bevetve, szakemberekkel vizsgálta meg ezeket a forrásokat (az általa felfedezett 25 forrásból akkor 10-et elemezte-tett). Vizsgálta vegyileg, föld-

tanilag, és az akkor újdonságnak számító radioaktivitás-méréseket is elvégeztette. A vegyelemzéseket Gheorghe Pamfil gyógyszerészre, a radon-emanációs méréseket Augustin Maior, majd Gheorghe Athanasiu professzorokra bízta. A földtani vizsgálatokat Victor Stanciu fiatal egyetemi oktatóval, majd Szádeczky-Kardoss Gyula professzorral, Koch Antal utódjával végeztette. Akkor ő már a vegy- és sugárzáselemzési adatok birtokában mondhatott véleményt.

Miről is árulkodtak az elemzési adatok? A források oldott ásványi só-tartalma igen széles töménységi skálán változott az 1,5 g/l-től az 59,9 g/l-ig. Ez a töménység-változatosság nem volt összefüggésbe hozható a források napi hozamával, mely 1200 litertől 51 203 literig terjedt. Ami az oldott sók vegyi összetételét illeti, amellet, hogy döntően konyhasót, azaz nátriumkloridot tartalmaztak, figyelemre méltó volt a források vizében a viszonylag magas kálium-, lítium- és stronciumtartalom. Ami viszont bombaként hatott, az néhány forrás igen magas radioaktivitása volt, ami Romániában akkor a harmadik helyre emelte e forrásokat. Bizony, ez a rangsorolás máig nem változott!

De mit mondott a források földtanáról Szádeczky professzor? Ó egy mintaszerű, alapos tanulmányt tett az asztalra, amit Dominic Stanca sokat idézett, de önálló dolgozatként az Erdélyi Múzeum-Egyesület folyóiratában is megjelent. Szádeczky Gyula azonnal felfogta, hogy az Erdélyi-medence soképződményének egy redőboltozata felett van a sósforrások kibukkanása, mi több, ezt a szerkezeti elemet azonosította is az általa korábban elnevezett Kiskeselya-redőboltozattal. (Kiskeselya egy domb neve, a fürdőhelytől ÉK-re, a Kis-Szamos jobbpartja felett, ahol ő a redőboltozatot felismerte.) A vizek radioaktivitását a teraszüledékekben gyakori gránitkavicsokra-hőmpölyökre (melyeket a víz a Gyalui-havasokból szállított ide) vezette vissza. Sajnos, ez következtetéseinek legtámadhatóbb része, bár több mint fél évszázadon át az ő nézetét fogadták el a kutatók. Miért vonható ez kétségbe? Az igaz, hogy a Gyalui-havasok gránitjai viszonylag magas radioaktivitással rendelkeznek, de e kőzet

kavicsai mindenütt egyforma lepelt képeznek a Kis-Szamos völgyében, ott is, ahol a régi vízmű – ma a Víz Múzeum – van, ebből a kavicsstakaróból nyerte Kolozsvár az ivóvizét, melyet nem sokkal azelőtt pont az említett Gheorghe Athanasiu elemzett, és nagyon egy szinten, sokkal alacsonyabb értékeket tudott csak mérni ott. Bizony, e vizek radioaktivitásának eredetére mind a mai napig csak erősen bizonytalan feltevésekkel tudott szolgálni a tudós világ.

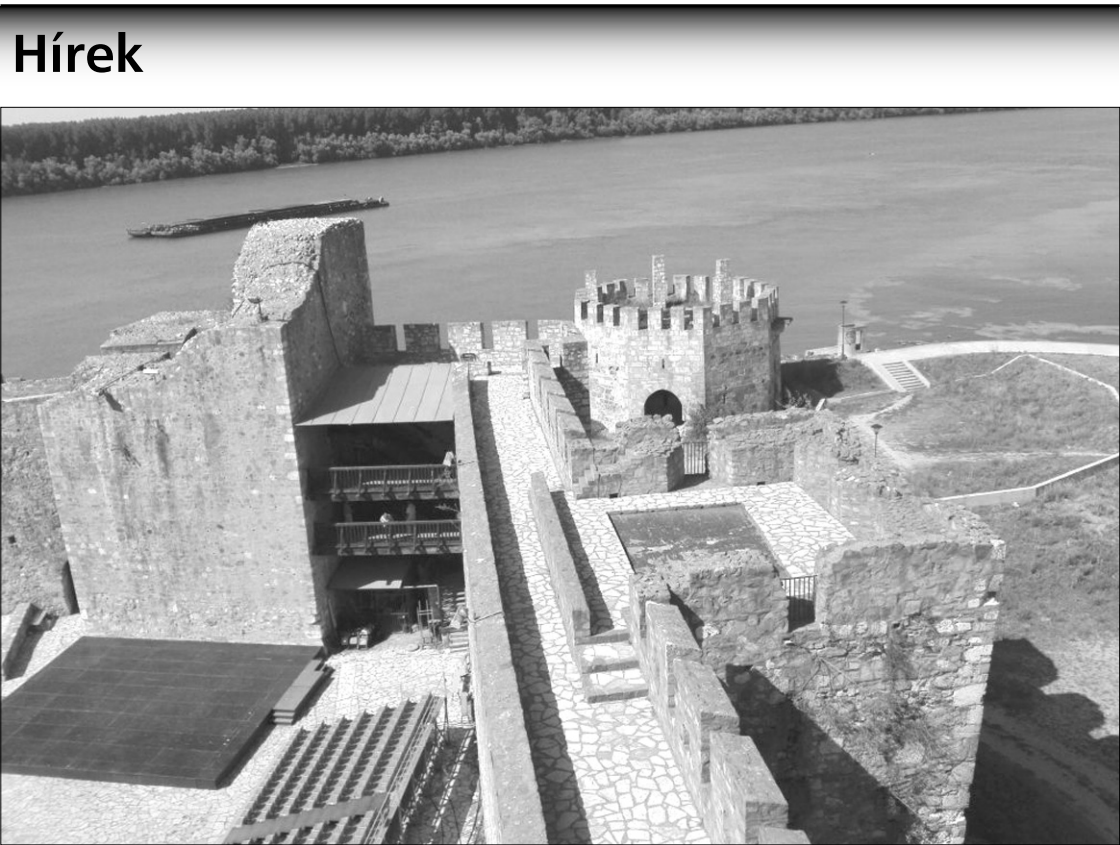
Persze, azóta a fürdő kiépült, virágkorát talán a múlt század harmincas-negyvenes éveiben élte. Aztán volt államosítás, felelőtlen lehurbolás és reprivatizáció. De nem a mi feladatunk ezzel foglalkozni. Mi a fürdő földtani adottságaira vagyunk kíváncsiak. Volt ebben a vonatkozásban időközben előrelépés? Hát bizony volt. Az utóbb mélyített kis talpmélységű fúrások is eleendőek voltak ahhoz, hogy igazolják a sótest jelenlétét közvetlenül a Kis-Szamos ártéri üledékei alatt, sóbreccsa formájában. Erről többet a következő lapszámunkban szólok. Elfogadható magyarázat is akadt arra, mi táplálja ezeket a felszálló bővízű forrásokat. Marosi Pál egyetemi tanár az 1960-as évek második felében fogalmazta meg, hogy a környező dombok olyan üledék-retegekből állnak, melyek egy része vízáteresztő, más része vízzáró. Ha két vízzáró réteg közötti vízáteresztő réteg a magasabb felszínű területen csapadékvízzel folyamatosan feltöltődik, a rétegek gyűrt rendszerében, két vízzáró réteg között a víz, hosszú szivárgás során, a sótest közelébe juthat, ahol alacsonyabb helyzetben, a közlekedő edények mintájára, a felszín felé törekedve, a sőt atmoszféra, viszonylag nagy nyomással kerül felszínközbe. De nem artézi kút gyanánt tör ki, mert a Szamos-ártér kavicsstakarójában is közlekednek vizek, ezek a felszálló vizek erejét tompítják, keverednek a sós vízzel, így alakulhat ki az a töménység-változatosság, amely a Szamosfalvi sósfürdő forrása-it jellemzi. Marad a kérdés: honnan a magas radioaktivitás?

Minket ez a kérdés egyelőre meghalad, de arra válaszolnunk kell, honnan a só? Hogyan és mikor képződött? A jövő hónapban folytatjuk a kirándulásunkat Györgyfalva felé, és közben megpróbálunk ezekre a kérdésekre is válaszolni.

A szamosfalvi fürdő medencéiben mocsári növényzet

TÓTHPÁL TAMÁS

Szendrő vára az Al-Duna mentén

TANFOLYAM ÉS BIHARI KIRÁNDULÁSOK
■ Az EKE'91 Nagyvárad – Bihar gazdag októberi programot kínál. Egyebek mellett kirándulások lesznek a Vércsorogra és a Pătrăuți-vízeséshez (okt. 1.), a Galbinához (okt. 8.), a Berettyó-forráshoz (okt. 15.), a Ponorași-barlanghoz (okt. 16.), a Jád-völgyébe (okt. 22.), Biharfüredre és Meziádra (okt. 29.). Nem hiányzik a programjuktól a Nagy Olajgyűjtés (okt. 14.) és Erőss Zsolt, Hópárduc-, hegymászó film vetítésével egybekötött előadása sem (a nagyváradi Ady Endre líceum dísztermében okt. 25-én 18 órától). Ugyanakkor Elsősegély és életmentő tanfolyamot szerveznek és Less Nándor teljesítménytúra néven magyarországi kirándulást a Bükk-hegységbe. A tanfolyam és a kirándulás korlátozott létszámmal október 7. és 9. között zajlik. Érdeklődni és feliratkozni Tiponut Tibor szervezőnél (0740-974952). A teljesítménytúrát a fiatalon elhunyt világjáró, tudományos kutató Less Nándor emlékére rendezik.

zi a Debreceni Hexasakk és Természetbarát Egyesület, egyes távokat immár 15. alkalommal. A túra még a: *No megállj csak! – Nu Pogogyi!* orosz rajzfilmre utal – néven is ismeretes. Rajt és cél a cserépfalusi iskolában, a túrázók 60-48-35-26-16-12 km-es távokon indulhatnak. Az idén második alkalommal 100 km-es táv is lesz. **(t. t.)**

VAJDASÁG AUGUSZTUSBAN
■ Augusztus 22. és 28. között a Vajdaságban kirándultunk. Utunk során a magyar történelem olyan jeles helyeit kerestük fel, mint az 555 évvel ezelőtti nándorfehérvári győztes ütközet emlékművét, Bács várát, az egykori magyar várrendszer központját, Árpád-kori műemlékünket, az aracsi pusztatemplomot, az 1699-es Karlócai-béke színhelyét, Kosztolányi Dezső szülővárosát, a gyönyörű szecessziós épületeiről méltán híres Szabadkát, az Alduna menti végvárak gyöngyszemét, Szendrő várát. **(k. d. zs.)**

Megjelent az Erdélyi Gyopár legfrissebb lapszáma

■ Az Erdélyi Gyopár legújabb száma örömteli hírt közöl, rögtön az elején: idén sem marad el Erőss Zsolt erdélyi előadássorozata, mely során még nagyobb teret nyernek a rendhagyó földrajzórák. Ezen túl beszámolót olvashatnak a XX. EKE Vándortáborról és a Küldöttgyűlésről, a Retyezátba, a Büdös-hegyre kalauzolniak a belföldi túraleírók, Indonéziába, illetve Marokkóba invitálnak a világ másik végén járók, mint ahogy az ezúttal bemutatkozó Szlovák Turistaklub is számos kínálattal kecsegtet.

Honismeretünk fontos részletére világít rá a borica nevű tánc ismertetője, majd Nagyőrös kerül előtérbe. Borszékben gyönyörködhetünk régi képeslapok segítségével, aztán pedig adott a meghívás a József főherceg-barlangba.

Húséges rovatúroinknak köszönhető, hogy ezúttal is beszámolót olvashatunk a Mária Út zarándoklatairól, a Vaskapu Natúrpark védett növényeiről, a tarka madárvilágról, a földrajzi nevek helyességéről, a vízi világról, a csillagászatról, az elsősegélynyújtásról és a gombákról, mindezt pedig a hobbi-oldal szerkesztője fejeli meg a bélyegre, telefonkártyára került pelikánok bemutatásával.

A 120 esztendőös Erdélyi Kárpát-Egyesület kéthavonta megjelenő, természetjárás, honismeret, környezetvédelem témaköröket felölelő kiadványát keresse az EKE-osztályoknál!

Túrávezetők, szervezők elérhetőségei:

Bagaméri Tibor 0742-776930 Feischmidt János 0722-542360 Kiss János 0364-807639, kjani51@gmail.com Kovács D. Zsuzsa 0364-733867, 0740-067977 Kudor Sarolta 0754-373483 László Györgyi 0727-192841 Márton Erzsébet 0742-037179 Palczer János 0264-545189	Szabó István 0748-140551 Sáska Pál 0720-952262 Székely Lavotta 0748-036290 Szócs Miklós 0264-550310, 0740-061741 Tóthpál Tamás 0748-664821 Vas Géza 0742-659570 Veres Ágnes 0723-159000 Vlád Pál 0264-435866
---	---

Októberi rendezvények

- **Október 1. (szombat):** Fotóstúra. Találkozás 8 órakor a monostori végállomáson. Túrávezető: Bagaméri Tibor ♦ Gyorslábúak a Csonkatelep–Báboc völgye–Pusztatopa–Sárdi rét–Türe–Magyargorbó útvonalon (34 km/250m szintkülönbség). Túrávezető: Kiss János.
- **Október 2. (vasárnap):** Binder forrás, Bartha-kilátó, Slamovits, Szent János kút, Monostori erdő (11 km). Találkozás 9.30 órakor a monostori végállomáson. Túrávezető: Vas Géza.
- **Október 5. (szerda):** Gyalogolni jó! (12 km). Találkozás 10 órakor a monostori végállomáson. Túrávezető: Székely Lavotta ♦ Tisztújító közgyűlés, csak EKE tagoknak, érvényes tagsági könyvvel – 18 órától az Apáczai-líceumban.
- **Október 6. (csütörtök):** Megemlékezés az aradi vértanúkról. Találkozás 15 órakor a szamosfalvi emlékműnél. Túrávezető: Feischmidt János.
- **Október 8–9. (szombat-vasárnap):** Autóbuszos kirándulás: Vertop, Rozsdaszakadék, Szkerisórai jegesbarlang (gyalog 15 km, szintkülönbség 300 m). Indulás 6 órakor a Széchenyi téri Flip elől. Túrávezető: Palczér János.
- **Október 8. (szombat):** Jósika kilátó (15 km). Találkozás 9 órakor a kisállomás előtti villamosmegállóban. Túrávezető: Márton Erzsébet.
- **Október 9. (vasárnap):** Mikrobuszos kirándulás: Fehér kövek. Indulás 7 órakor a Széchenyi téri Flip elől. Túrávezető: Vlád Pál ♦ Mikrobuszos kirándulás a Detonátára (gyalog 8 km). Indulás 8 órakor a Széchenyi téri Flip elől. Túrávezető: Vas Géza ♦ Bükki séta (10 km). Találkozás 10 órakor a monostori végállomáson. Túrávezető: Bagaméri Tibor.
- **Október 12. (szerda):** Vonatos kirándulás az Almási várhoz (gyalog 20 km). Találkozás 7.30 órakor a nagyállomás előtt. Túrávezető: Kudor Sarolta.
- **Október 15. (szombat):** Jutalomtúra a táborszervezőknek Szindre. Előtte Tulogdy János megemlékezés az Ótordai református templomkertben. Szindról kirándulás a Csukástó vízeséshez. Túrávezető Tóthpál Tamás. Indulás 7 órakor a Széchenyi téri Flip elől. Feliratkozni: Kovácsné Diószegi Zsuzsánál.
- **Október 16. (vasárnap):** Ifjúsági túra: Mikrobuszos kirándulás: Podságai szoros, felfedező túra. Indulás 7 órakor a Széchenyi téri Flip elől. Túrávezetők: László Györgyi és Vlád Pál.
- **Október 19. (szerda):** Gyalogolni jó! (12 km). Találkozás 10 órakor a monostori végállomáson. Túrávezető: Székely Lavotta ♦ Túrávezetők tanácskozása 17 órától a székházban.
- **Október 21–23. (péntek-vasárnap):** Autóbuszos kirándulás: Nyíregyháza és környéke. Indulás 6 órakor a Széchenyi téri Flip elől. Túrávezető: Kovácsné Diószegi Zsuzsa.
- **Október 22–23. (szombat-vasárnap):** Mikrobuszos kirándulás Biharfüredre. Indulás 7 órakor a Széchenyi téri Flip elől. Túrávezető: Vlád Pál.
- **Október 22. (szombat):** Brüll kilátó (14 km). Találkozás 9 órakor a monostori végállomáson. Túrávezető: Szócs Miklós. ♦ Vasvári Pál honismereti gyalogtúra: Zsobok- Riszeg tető-Körösfő - Csígyadomb - Szentimrei villa-Sztána (15 km). Találkozás 7.30 órakor a nagyállomáson. Túrávezető: Nagy Zoltán 0740-060749.
- **Október 23. (vasárnap):** Lombi tető (15 km). Találkozás 9 órakor a távolsági autóbuszállomás előtt. Túrávezető: Márton Erzsébet.
- **Október 26. (szerda):** Gyalogolni jó! (12 km). Találkozás 10 órakor a monostori végállomáson. Túrávezető: Székely Lavotta ♦ Erőss Zsolt vetített képes előadása a Lhoce-csúcs (8516 m) megmászásáról du. 6 órakor a Báthory István Líceum dísztermében. Szervező: Veres Ágnes.
- **Október 28–30. (péntek-vasárnap):** Autóbuszos kirándulás: Bukovinai kolostorok. Indulás 6 órakor a Széchenyi téri Flip elől. Túrávezető: Szabó István.
- **Október 29. (szombat):** Szalonnasütés Mérában. Találkozás 7.30 órakor a nagyállomás előtt. Hazafelé gyalog (15 km). Túrávezető: Feischmidt János ♦ Györgyfalvi erdő – Mikesi tó (30 km, 720 m szintkülönbség). Találkozás 8 órakor a 32-es Alverna végállomásán. Túrávezető: Kiss János ♦ Őzek völgye (18 km). Találkozás 10 órakor a monostori végállomáson. Túrávezető: Székely Lavotta.
- **Október 30. (vasárnap):** Feleki gerinc (16 km). Emlékezés az elhunyt EKE-tagokra. Találkozás 10 órakor a monostori végállomáson. Túrávezető: Szatmári Béla ♦ Görbe túra (10 km). Találkozás 10 órakor a monostori végállomáson. Túrávezető: Bagaméri Tibor.
- **November 2. (szerda):** Gyalogolni jó! (12 km). Találkozás 10 órakor a monostori végállomáson. Túrávezető: Székely Lavotta ♦ Közgyűlés 18 órától az Apáczai-líceumban.
- **November 3. (csütörtök):** Megemlékezés az EKE halottairól. Találkozás 15.30 órakor a Házsongárd bejáratánál. Túrávezető: Sáska Pál.

Infó

- **Szolgálatos napok a székházban:** hétfőn és szerdán 17–18 óra, kedden 11–13 óra között.
- **EKE fotóklub:** minden kedden 17 órától a székházban.
- **Könyvtár:** minden csütörtökön 17–18 óra között a székházban. Rendezvényeinkre minden érdeklődőt szeretettel várunk.

Előzetes

- **November 6. (vasárnap):** Autóbuszos kirándulás Verespatakra. Túrávezető: Vas Géza.
- **November 11–13. (péntek-vasárnap):** Autóbuszos kirándulás: Nagykereki, Kismarja, Hajdúnánás. Túrávezető: Kovácsné Diószegi Zsuzsa.
- **November 19–20. (szombat-vasárnap):** Gyula, Medvebarlang. Túrávezető: Szócs Miklós.